

Ірина Миколаївна ПОПОВИЧ,

кандидат юридичних наук

(Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків)

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА РОЗКРИТТЯ ЗНАЧЕННЯ «ПРАВОСУДДЯ» ЯК ОБ'ЄКТУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розкриваються наукові погляди вчених стосовно визначення поняття «правосуддя». Акцентується увага на тому, що на законодавчому рівні вказаний термін не знаходить свого змістовно розкриття. Запропоновано авторське визначення поняття «правосуддя». Надано характеристику категорії «правосуддя» як об'єкту адміністративно-правового дослідження.

Аргументовано, що правосуддя фактично є своєрідним «сенсом» існування судової влади. Остання представляє собою діяльність судів, яка спрямована на розгляд і вирішення правових спорів, захист прав, свобод і законних інтересів громадян, а також держави та суспільства в цілому, та притягнення до відповідальності осіб, які порушили закон. В основі правосуддя лежать принципи верховенства права, законності, справедливості, рівності перед законом і судом, змагальності сторін та дотримання процесуальних гарантій.

Констатовано, що як об'єкт адміністративно-правового дослідження, правосуддя найбільш доцільно розглядати через призму державного управління та контролю, організації судової влади, забезпечення доступу до правосуддя, а також адміністративних процедур, що супроводжують судовий процес. Адміністративне право регулює питання судової юрисдикції, взаємодії судової влади з іншими гілками влади, діяльності правоохоронних органів у забезпеченні виконання судових рішень, тощо.

Ключові слова: *судова влада, правосуддя, адміністративне право, наукове дослідження.*

Постановка проблеми. Важливою та невід'ємною складовою будь-якої сучасної та демократичної держави, є судові гілки влади, ключовою метою функціонування якої є забезпечення та захист законних прав, свобод та інтересів, як фізичних та юридичних осіб, так і органів державної влади і суспільства в цілому. Окрім того, саме судова влада забезпечує контроль за дотриманням принципів верховенства права та законності. О. Б. Северінов слушно вказує, що судова влада на кожному етапі державотворення повинна відповідати суспільному запиту на оперативне, якісне та справедливе розв'язання правових конфліктів як між фізичними та

юридичними особами приватного права, так і з державою в особі відповідних органів державної влади. При цьому судова влада покликана забезпечувати баланс між публічними та приватними інтересами, забезпечуючи вирішення кожної справи на засадах верховенства права та законності¹. Ключовим напрямом судової влади є здійснення правосуддя, розкриттю сутності якого і буде присвячено дане наукове дослідження.

Теоретичному опрацюванню поняття «правосуддя» у своїх наукових працях приділяли увагу В. С. Бігун, О. О. Вітушинська, К. В. Гусаров, В. Т. Комзюк, В. М. Лаговський, Б. В. Малишев, Г. О. Попадинець, В. Б. Татаренко, М. Ю. Череватий, О. В. Щерблюк та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання визначення поняття та окреслення значення «правосуддя» як об'єкту адміністративно-правового дослідження.

Мета статті полягає у тому, щоб визначити поняття, а також розкрити значення «правосуддя» як об'єкту адміністративно-правового дослідження. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: здійснити аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства стосовно тлумачення поняття «правосуддя»; виділити характерні ознаки даної наукової категорії; розкрити сутність категорії правосуддя, як об'єкту адміністративно-правового дослідження.

Наукова новизна статті полягає у тому, що в ній дістав подальшого теоретичного опрацювання науковий підхід щодо визначення поняття та розкриття значення «правосуддя» як об'єкту адміністративно-правового дослідження.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження відзначимо, що термін «правосуддя» не визначений законодавством, хоча він міститься, як у Конституції України, так й інших законодавчих актах, зокрема у Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Так, Основний Закон держави містить окремий розділ «Правосуддя», в якому серед його ключових характеристик називається те, що воно здійснюється виключно судами. Відсутність розкриття поняття «правосуддя» є характерною й для Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Цим законом уточнюється конституційне положення, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Особи, які привласнили функції суду, несуть відповідальність, установлену законом. Здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції, законів України та на засадах верховенства права². Отже, правосуддя – це цілеспрямована публічна діяльність, яка реалізується спеціально створеними для цього органами –

¹ Северінова О. Б. Роль судової влади у правовій державі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 3. С. 16–20.

² Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

системою судів. Як справедливо підкреслює О. В. Щерблюк, правосуддя не може здійснюватися саме по собі. Його реалізацію треба організувати, тобто створити відповідні умови для функціонування судів¹. Таким чином, у загальному підсумку, правосуддя є основним призначенням судової влади. М. Ю. Череватий підкреслює, що аналіз конституційних норм виявляє, що законодавець використовує терміни «судова влада», «правосуддя», «судочинство» як синонімічні².

Відсутність законодавчої дефініції поняття «правосуддя» викликала значну різноманітність серед наукових поглядів на визначення та характеристики ознак цього терміну. Б. В. Малишев під правосуддям розуміє спосіб розв'язання спору про право, яким захищаються права і свободи суб'єктів права (фізичних осіб, юридичних осіб, держави, суспільства): а) на підставі закону та принципів справедливості, рівності, свободи і гуманізму; б) на постійній і професійній основі спеціальними органами державної влади – судами, акти яких забезпечуються авторитетом держави. У запропонованому визначенні дослідник наголошує на спеціальних ознаках правосуддя, які полягають у тому, що правові спори будуть розглянуті та вирішені не лише формально (на підставі норм чинного законодавства), а й з чітким до триманням пануючих у певному суспільстві уявлень морально-правової спрямованості, а саме на підставі правових принципів справедливості, рівності, свободи і гуманізму. При цьому вказані принципи на практиці повинні мати більшу регулятивну та юридичну силу, ніж норми чинного законодавства, зміст яких у деяких випадках може суперечити змісту зазначених принципів³. Отже, до однієї з ознак правосуддя, що відрізняє його від інших категорій, зокрема судочинства, слід віднести відповідність панівним у суспільстві морально-правовим ідеям.

На погляд Б. В. Малишева, правосуддя – це значною мірою аксіологічне поняття. Тобто діяльність судів з розгляду спорів, яка відповідає певним ціннісним морально-правовим характеристикам, є правосуддям; у той самий час діяльність судів з розгляду спорів, яка не відповідає цим характеристикам, але відповідає формальним вимогам закону, є судочинством. Зважаючи на викладене, правосуддя у першому наближенні слід розглядати як судочинство, що відповідає вимогам справедливості і є інструментом досягнення справедливості при вирішенні судового спору, що виражається у належному захисті судом прав і свобод людини⁴. Таким чином, використовуючи логічні конструкції, можемо зазначити, що судочинство є категорією, що може співпадати чи не співпадати з

¹ Щерблюк О. В. Організаційні основи судоустрою в Україні : дис. ... канд юрид наук : 12.00.07. Київ. 2021. С. 23.

² Череватий М. Ю. Місце поняття «судівництво» у категорійно-поняттєвому апараті загальнотеоретичної юриспруденції. *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 41.

³ Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / А. М. Бернюков, В. С. Бігун, Ю. П. Лобода, Б. В. Малишев, С. П. Погребняк, С. П. Рабінович, В. С. Смородинський, О. В. Стовба / (Відп. ред. В.С. Бігун). К., 2009. С. 244.

⁴ Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / А. М. Бернюков, В. С. Бігун, Ю. П. Лобода, Б. В. Малишев, С. П. Погребняк, С. П. Рабінович, В. С. Смородинський, О. В. Стовба / (Відп. ред. В.С. Бігун). К., 2009. С. 243.

правосуддям.

В. С. Бігун підкреслює той факт, що у філософсько-правовому осмисленні правосуддя та судочинство не є тотожними поняттями, адже в такому разі будь-яка судова діяльність може вважатися здійсненням правосуддя. Судова практика, утім, не підтверджує цю тезу й доводить зворотне в тому значенні, що рішення суду, прийняте всупереч закону, не вважається правосудним. Судові рішення, прийняті відповідно до закону, але всупереч праву, теж не вважаються такими, що спрямовані на здійснення правосуддя. Як приклад, автор наводить окремі рішення судів часів нацистської Німеччини щодо поведження із психічно хворими чи представниками певних етнічних груп¹. Отже, автор наголошує на принциповій можливості судочинства бути не лише тотожним, але й протилежним правосуддю, яке не відповідає загальнолюдським цінностям, відображеним в правових системах більшості цивілізованих країн світу. Доцільно підтримати думку В. С. Бігуна про те, що терміни «правосуддя» і «судочинство» є відмінними за специфічним змістом юридичними термінами. Їхнє вживання як синонімічних є недоцільним і має бути обумовленим. Розуміння суті правосуддя автор формулює так: функціональне розуміння правосуддя ототожнює його з судочинством, судовим розглядом справ, тоді як друге змістовне розуміння акцентує на внутрішніх характеристиках судової діяльності. Якщо перше акцентує на функціях та суб'єктному складі діяльності, то друге – на змісті судового процесу та його меті, зокрема справедливості².

М. Ю. Череватий зазначає, що зазвичай «система правосуддя» та «судова система» (у широкому розумінні) розуміються як синонімічні за змістом поняття, однак в сучасних умовах на законодавчому рівні закріплений термін «система правосуддя», тому й у науковому обороті дедалі рідше вживаним є термін «судова система»³. Таким чином, вчений підкреслює той факт, що правосуддя в наукових працях часто ототожнюється з системою судів. В. Б. Татаренко на основі аналізу сучасної наукової літератури стверджує, що термін «правосуддя» вживається у таких основних значеннях: 1) правосуддя ототожнюється із судовою владою. Зокрема як найбільш значущий елемент судової влади, чим пояснюється найменування судових органів органами правосуддя; 2) правосуддя – це форма реалізації судової влади; 3) правосуддя — це функція судової влади. Проте, деякі учені визначають правосуддя як діяльність суду з розгляду і вирішення кримінальних, цивільних справ, а також як позови про адміністративні правопорушення. Виходячи з цього і впливає тотожність понять «судова влада» й «правосуддя»⁴.

¹ Бігун В. Філософсько-правове осмислення правосуддя (щодо розмежування понять «судочинство» і «правосуддя»). *Вісник Львівського університету. Серія: юридична*. 2009. Вип. 48. С. 21.

² Там само. С. 25.

³ Череватий М. Ю. Місце поняття «судівництво» у категорійно-поняттєвому апараті загальнотеоретичної юриспруденції. *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 42.

⁴ Татаренко В. Б. Аналіз діючої системи здійснення судочинства та шляхи її регулювання державою. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 10. С. 94. URL:

Разом із цим як наголошує В. Т. Комзюк, хоча правосуддя найтісніше пов'язане із судовою владою, є механізмом, способом, формою її реалізації, її найважливішим повноваженням і функцією, разом із цим ці поняття не можна ототожнювати, оскільки судова влада є ширшим за змістом поняттям і реалізується не тільки через здійснення правосуддя¹. Отже, автор називає правосуддя найважливішим, але не єдиним функціональним призначенням судової влади. Подібної думки дотримується й М. Ю. Череватий, який наголошує, що судова влада за змістом є значно ширшою, ніж правосуддя; останнє можна вважати одним із її проявів, видом діяльності, яку здійснюють суди у формі судочинства².

Подібний наголос в своєму дослідженні робить і О. Б. Северінова, яка зазначає, що основне призначення судів – це вирішення правових конфліктів на засадах справедливості, законності та верховенства права. Правосуддя, що здійснюється судами, є найбільш надійним і цивілізованим способом захисту прав і свобод людини та громадянина, а судова форма захисту прав і свобод людини є найбільш демократичною й максимально пристосованою до повного, усебічного й об'єктивного виявлення фактичних обставин і причин виникнення різноманітних спорів, учинених правопорушень і встановлення істини у справах, що знаходяться на розгляді в судах³.

Г. О. Попадинець також відносить правосуддя до однієї з функцій судової влади, діяльністю судових органів (судів). У свою чергу, судова влада, відповідно до теорії й практики розподілу влади, є незалежною самостійною сферою публічної влади, яка створена для вирішення соціальних конфліктів, покликана забезпечувати захист прав і свобод людини й громадянина. Тому такі поняття, як «судова влада», «судова система», «правосуддя», автор не вважає тотожними. До сутнісних ознак судової влади дослідник відносить: її реалізацію виключно спеціальними державними органами – судами; єдність системи судів загальної юрисдикції забезпечується єдиними засадами організації та діяльності судів, єдиним статусом суддів, обов'язковими для всіх судів правилами судочинства, єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності суддів, фінансуванням судів виключно з Державного бюджету України, вирішенням питань внутрішньої діяльності суддів органами суддівського самоврядування; самостійність та незалежність; для реалізації судової влади закон наділяє суди усіма необхідними повноваженнями; головними завданнями усіх судів є захист гарантованих Конституцією України й законами прав і свобод людини й громадянина, прав і законних інтересів

<http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=202>.

¹ Комзюк В. Т. Щодо нормативного визначення поняття і сутності правосуддя. *Аналітично-порівняльне правознавство: електронне наукове видання*. 2023. № 4. С. 90. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/16.pdf>.

² Череватий М. Ю. Місце поняття «судівництво» у категорійно-поняттєвому апараті загальнотеоретичної юриспруденції. *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 41.

³ Северінова О. Б. Роль судової влади у правовій державі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 3. С. 18–19.

юридичних осіб, інтересів суспільства й держави; юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини у державі; вирішення судом справи означає, що суд застосовує норми матеріального права до конкретних правовідносин, які були предметом розгляду в судовому засіданні, та виносить на їх основі мотивоване рішення; судова влада здійснюється на основі та в чіткій відповідності з вимогами процесуального закону; судові рішення є обов'язковими на всій території України; повноваження суду мають владний характер; виконання вимог суду й виконання його рішень забезпечується силою держави¹. Перелічені особливості судової влади відрізняють її від інших органів публічної влади, оскільки саме суди наділені можливістю реалізовувати правосуддя в своїй діяльності. Відносячи правосуддя лише до однієї з функцій судової влади, Г. О. Попадинець певним чином нівелює першочерговий задум існування всієї судової системи.

В. Б. Татаренко зазначає, що правосуддя – основна функція судової влади, що здійснюється судами, суддями, які наділені для цього спеціальними повноваженнями. Судочинство визначається як «сукупність процесуальних (процедурних норм), які визначають порядок діяльності при відправленні правосуддя, права учасників процесу, гарантії їхніх прав тощо». Основною метою судової влади є здійснення правосуддя шляхом справедливого розв'язання конфліктів, що виникають у суспільстві². Погоджуючись з чітким розподіленням В. Б. Татаренко термінів «правосуддя», «судочинство» та «судова влада», вважаємо за доцільне підтримати позицію К. В. Гусарова, який наголошує на тому, що оскільки вся діяльність судових органів охоплюється правосуддям (ст.124 Конституції України), то правосуддя, на думку науковця, не слід розглядати як функцію органів судової влади. Правосуддя – це єдина діяльність судових органів, що полягає в необмеженій судовій юрисдикції³.

Висновки. Отже, підсумовуюче викладене, слід зазначити, що правосуддя фактично є своєрідним «сенсом» існування судової влади. Остання представляє собою діяльність судів, яка спрямована на розгляд і вирішення правових спорів, захист прав, свобод і законних інтересів громадян, а також держави та суспільства в цілому, та притягнення до відповідальності осіб, які порушили закон. В основі правосуддя лежать принципи верховенства права, законності, справедливості, рівності перед законом і судом, змагальності сторін та дотримання процесуальних гарантій.

У підсумку, слід констатувати, що як об'єкт адміністративно-правового дослідження, правосуддя найбільш доцільно розглядати через

¹ Попадинець Г. О. Сутність, зміст та основні ознаки судової влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 1. С. 116.

² Татаренко В. Б. Аналіз діючої системи здійснення судочинства та шляхи її регулювання державою. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 10. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=202>.

³ Гусаров К. В. Функції правосуддя у цивільному процесі. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2006. № 3 (26). С. 82.

призму державного управління та контролю, організації судової влади, забезпечення доступу до правосуддя, а також адміністративних процедур, що супроводжують судовий процес. Адміністративне право регулює питання судової юрисдикції, взаємодії судової влади з іншими гілками влади, діяльності правоохоронних органів у забезпеченні виконання судових рішень, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бігун В. Філософсько-правове осмислення правосуддя (щодо розмежування понять «судочинство» і «правосуддя»). *Вісник Львівського університету. Серія: юридична*. 2009. Вип. 48. С. 21–27.
2. Гусаров К. В. Функції правосуддя у цивільному процесі. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2006. № 3 (26). С. 81–83.
3. Комзюк В. Т. Щодо нормативного визначення поняття і сутності правосуддя. *Аналітично-порівняльне правознавство: електронне наукове видання*. 2023. № 4. С. 88–92. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/16.pdf>.
4. Попадинець Г. О. Сутність, зміст та основні ознаки судової влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 1. С. 114–117.
5. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / А. М. Бернюков, В. С. Бігун, Ю. П. Лобода, Б. В. Малишев, С. П. Погребняк, С. П. Рабінович, В. С. Смородинський, О. В. Стовба / (Відп. ред. В.С. Бігун). К., 2009. 316 с.
6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
7. Северінова О. Б. Роль судової влади у правовій державі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 3. С. 16–20.
8. Северінова О. Б. Роль судової влади у правовій державі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 3. С. 16–20.
9. Татаренко В. Б. Аналіз діючої системи здійснення судочинства та шляхи її регулювання державою. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=202>.
10. Татаренко В. Б. Співвідношення понять «державне управління» та «судова влада» в механізмі здійснення державної влади в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 1. С. 92–95.
11. Череватий М. Ю. Місце поняття «судівництво» у категорійно-поняттєвому апараті загальнотеоретичної юриспруденції. *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 39–45.
12. Щерблюк О. В. Організаційні основи судоустрою в Україні : дис. ... канд юрид наук : 12.00.07. Київ. 2021. 253 с.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2024

Iryna M. POPOVICH,

PhD in Law

(National Scientific Center «Hon. Prof. M.S. Bokarius Forensic Science Institute» of the Ministry of Justice of Ukraine, Kharkiv, Ukraine)

TO THE PROBLEM OF DEFINING THE CONCEPT AND DISCLOSING THE MEANING OF “JUSTICE” AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE-LEGAL RESEARCH

The article reveals the scientific views of scientists regarding the definition of the concept of “justice”. Attention is focused on the fact that at the legislative level the specified term does not find its substantive disclosure. The author’s definition of the concept of “justice” is proposed. The category of “justice” as an object of administrative-legal research is characterized.

It is argued that justice is actually a kind of “meaning” of the existence of the judiciary. The latter represents the activities of the courts, which are aimed at considering and resolving legal disputes, protecting the rights, freedoms and legitimate interests of citizens, as well as the state and society as a whole, and bringing to justice persons who have violated the law. The principles of the rule of law, legality, fairness, equality before the law and the court, adversarial nature of the parties and observance of procedural guarantees are at the heart of justice.

It has been stated that as an object of administrative law research, justice is most expedient to be considered through the prism of state administration and control, the organization of the judiciary, ensuring access to justice, as well as administrative procedures accompanying the judicial process. Administrative law regulates issues of judicial jurisdiction, the interaction of the judiciary with other branches of government, the activities of law enforcement agencies in ensuring the execution of court decisions, etc.

Keywords: *judiciary, justice, administrative law, scientific research.*